

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار چاپ پنجم
۳	فصل اول: کلیات
۳	۱. وزن چیست؟
۸	الف) وزن هجایی
۸	ب) وزن تکیه‌ای یا ضربی
۹	ج) وزن نواختی
۹	د) وزن عروضی
۹	۲. اهمیت و گستره وزن
۱۰	۳. تاریخچه وزن شعر فارسی
۱۱	خودآزمایی
۱۲	۴. الفبای وزن
۱۳	۵. واج‌نویسی در زبان فارسی
۱۴	۶. هجا
۱۴	۷. واژه‌های هم‌وزن
۱۵	۸. حرفهائی که مخرج واحدی دارند
۱۵	۹. حرفهائی که هم‌آوا هستند
۱۶	۱۰. رکن یا پایه عروضی
۱۶	۱۱. رکن‌بندی یا پایه‌نویسی
۱۷	الف) تقسیم ابیات به رکنها یا پایه‌های عروضی
۱۸	ب) زحاف در رکنهای عروضی
۱۹	ج) تقطیع

صفحه	عنوان
۲۰	۱۲. تقسیم‌بندی اوزان عروضی از نظر تعداد پایه‌های اصلی
۲۰	الف) اوزان تک پایه
۲۰	ب) اوزان دو پایه
۲۱	ج) اوزان سه پایه
۲۱	خودآزمایی
۲۲	۱۳. کاربرد دو گانه گفتار
۲۳	۱۴. تقسیم هجاها از نظر کشش و امتداد میان آنها
۲۳	۱۵. امتداد و توانش زبان فارسی در عروض
۲۶	خودآزمایی
۲۸	۱۶. معادله‌های عروضی
۲۸	الف) پایه اصلی
۲۹	ب) پایه معادل
۳۸	خودآزمایی
۳۹	فصل دوم: وزنهای رایج در زبان فارسی
۴۰	گونه‌های وزن عروضی
۴۱	۱. رمل
۴۱	الف) رمل سالم
۴۲	ب) رمل غیر سالم
۴۶	خودآزمایی
۴۸	۲. متقارب
۴۸	الف) متقارب سالم
۴۸	ب) متقارب غیر سالم
۵۰	خودآزمایی
۵۲	۳. رجز
۵۲	الف) رجز سالم
۵۲	ب) رجز غیر سالم

صفحه	عنوان
۵۶	خودآزمایی
۵۸	۴. هزج
۵۸	الف) هزج سالم
۵۹	ب) هزج غیر سالم
۶۲	خودآزمایی
۶۴	۵. متدارك
۶۴	الف) متدارك سالم
۶۵	ب) متدارك غیر سالم
۶۶	خودآزمایی
۶۷	۶. وافر
۶۸	الف) وافر سالم
۶۸	ب) وافر غیر سالم
۷۰	خودآزمایی
۷۰	۷. كامل
۷۰	الف) كامل سالم
۷۱	ب) كامل غیر سالم
۷۳	خودآزمایی
۷۴	۸. مضارع
۷۷	خودآزمایی
۷۸	۹. مُنْسرَح
۸۳	خودآزمایی
۸۴	۱۰. مَقْتَضِب
۸۵	خودآزمایی
۸۶	۱۱. بَسِيط
۸۶	الف) بَسِيط سالم
۸۷	ب) بَسِيط غیر سالم

صفحه	عنوان
۸۸	خودآزمایی
۸۸	۱۲. طویل
۸۹	الف) طویل سالم
۸۹	ب) طویل غیر سالم
۹۰	خودآزمایی
۹۰	۱۳. مُجْتَث
۹۰	الف) مجتث سالم
۹۱	ب) مجتث غیر سالم
۹۵	خودآزمایی
۹۷	۱۴. سریع
۹۹	خودآزمایی
۱۰۰	۱۵. خفیف
۱۰۳	خودآزمایی
۱۰۴	۱۶. قریب
۱۰۶	خودآزمایی
۱۰۶	۱۷. جدید
۱۰۶	الف) جدید سالم
۱۰۷	ب) جدید غیر سالم
۱۰۸	خودآزمایی
۱۰۹	۱۸. اوزان دوری
۱۱۲	خودآزمایی
۱۱۴	۱۹. بیتهایی که بیش از یک وزن دارند
۱۱۸	فصل سوم: قافیه و ردیف
۱۱۸	۱. قافیه
۱۲۰	هجای قافیه
۱۲۱	اهمیت و گستره قافیه

صفحه	عنوان
۱۲۲	خودآزمایی
۱۲۲	حروف قافیه
۱۲۷	خودآزمایی
۱۲۹	حرکات قافیه
۱۳۱	خودآزمایی
۱۳۲	معادله‌های قافیه
۱۳۳	خودآزمایی
۱۳۵	حدود قافیه
۱۳۶	خودآزمایی
۱۳۷	نقد قافیه
۱۴۴	خودآزمایی
۱۴۶	۲. ردیف
۱۴۷	گونه‌های ردیف
۱۴۹	نقد ردیف
۱۵۰	خودآزمایی
۱۵۲	کتابنامه
۱۵۴	واژه‌نما
۱۶۱	نام‌نما
۱۶۴	سرآغاز بیتها

پیشگفتار چاپ پنجم

شعر فارسی به عنوان پدیده ادبی، زبانی، فرهنگی و اجتماعی مردم سرزمین ما که زندگی و تاریخ دیرپای و پرحادثه، ذوق و زبان آنها را صیقل داده؛ درخور تأمل است.

تنوع شکل، گستردگی موضوع و تحول زبان شعر، مطالعات دقیق، ریشه‌ای و آواشناسانه‌ای را می‌جوید. افزون بر این، تأمل در دگرگونی زبان فارسی در گذر تاریخ و در پی آن در عناصر زبانی وزن، بسیاری از گره‌های وزن و آهنگ شعر را به گونه‌ای علمی می‌گشاید.

با آنکه شعر فارسی در سده‌های مختلف و متفاوتی سروده شده است، اما مطالعه وزن آن در کتابهای وزن‌شناسی شعر به یکباره و فارغ از طبقه‌بندی ادوار تاریخی و تحول زبان و واژگان آن انجام می‌گیرد. به سخن دیگر، مطالعه وزن شعر به رغم دگرگونیهای زبانی و آوایی در ادوار گذشته، با معیارهای امروزی زبان صورت می‌پذیرد و پژوهندگان را ناگزیر به آوردن اصطلاحاتی خودساخته می‌کند. اختیار چنین شیوه‌ای با روش و منش علمی ناسازگار و ابهام‌آفرین است.

در بررسی قافیه نیز آنچه بی‌هیچ تأمل تاریخی به عنوان عیب قافیه شمرده و نقد و تحلیل می‌شود، در واقع داوری ناسخته‌ای از واژه‌هایی است که در گذر زمان دگرگونی آوایی پذیرفته‌اند و از این روی اگر با خوانش امروزی در نظر گرفته شوند، عیناک می‌نمایند؛ هرچند با خوانش تاریخی و کهن، عیبی متوجه آنها نباشد. در شرح چنین مواردی که با معیارهای زبانی امروز، معیوب می‌نمایند باید همچنان که در کتاب حاضر می‌بینیم، به تحول تاریخی زبان نیز نیم‌نگاهی داشت.

دیگر اینکه هر زبان، شاخصه‌های آوایی ویژه‌ای نیز دارد و نمی‌توان قواعد آوایی یک زبان را یکباره و نااندیشیده به زبانهای دیگر تعمیم داد. به نظر نگارنده، خاستگاه بخشی از ابهام‌زاییهایی که در زمینه وزن شعر به ویژه در کتابهای کهن وجود دارد نادیده انگاشتن این اصل زبانی است که در این کتاب به موارد مرتبط با وزن و قافیه شعر آن، اشاره شده است.

کوتاه سخن اینکه می‌توان موضوعات پیش گفته را با عنوان تاریخ وزن شعر فارسی بررسی کرد و تحقیقات مستقلی را به آن اختصاص داد.

در پایان، یادآوری می‌شود در این چاپ سه بخش واژه‌نما، نام‌نما، سرآغاز بیتها که در چاپ اول مجال تهیه آنها نبود به کتاب افزوده شده است. بر خود لازم می‌دانم از همه بزرگواران و فرزانه‌گانی که در سازمان سمت، با صبر و شکیبایی و دقت و درایت برای چاپ و انتشار کتاب کوشیده‌اند سپاس‌گزاری نمایم و از یگانه هستی برای همگان آرزوی توفیق دارم. بِعَوْنِهِ وَ مَنُّهُ وَ كَرَمِهِ.

محمود فضیلت

تهران، فروردین ۱۳۸۸